

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
ISTORIJOS KATEDRA
MIGRACIJOS POLITIKOS IR LIETUVIŲ DIASPOROS ISTORIJA

Ugnė Marija Andrijauskaitė

RADIKALI KAIRĖ EMIGRACIJOJE PO 1926-12-17 PERVERSMO

Vadovas: prof. habil. dr. E. Aleksandravičius

Kaunas, 2012

Turiny

Įvadas.....	1
1. Socialistų revoliucionierių maksimalistų užsienio komiteto susiformavimas ir veikla išeivijoje....	3
2. Politinio emigranto padėtis ir ryšiai su Lietuva.....	8
3. Mąstymai apie Lietuvą „Revoliucionieriuje“.....	9
3. 1. Lietuvos vidaus padėtis 1918-1929 m.....	9
3. 2. Eserų maksimalistų vizijos Lietuvos ateičiai.....	11
4. Vlodo Karosos politinė ir ekonominė programa Lietuvai.....	13
5. Kazys Boruta: „tu – tėvynė tapykla“.....	16
Išvados.....	19
Literatūra.....	20
Šaltiniai.....	20

Ivadas

XX a. pirmoje pusėje per Europą nuvilnijo politinių perversmų banga, į daugelį valstybių atnešusi „tvirtos rankos“ politiką. Prie šių valstybių po Antano Smetonos perversmo 1926 m. gruodžio 16-17 naktį prisijungė ir Lietuva. Pirmieji prezidentinio valdymo mėnesiai įnešė sąmyšio į valstybės vidaus gyvenimą – vėl įvesta karo padėtis, apribotos pilietinės teisės, įvesta cenzūra, pradėti areštuoti, kalinti ar net sušaudyti politiniai priešininkai. Dalis A. Smetonos režimui oponuojančių jėgų, bijodami susidorojimo, pasitraukė iš Lietuvos. Bolševikams prijauciantieji stengėsi patekti į Sovietų sąjungą, o kitokių pažiūrų asmenys politinio prieglobsčio ieškojo kitose valstybėse.

Šio darbo objektas – radikalių kairiųjų pažiūrų asmenys, pasitraukę iš Lietuvos po 1926 m. perversmo. Radikalia kaire šiame darbe vadinami kairieji socialistai revoliucionieriai, daugiausiai susibūrę aušrininkų organizacijoje. Emigracijoje šie asmenys susibūrė į socialistų revoliucionierių maksimalistų užsienio komitetą. Tarp tiriamųjų asmenybių dominuoja aušrininkų organizacijos ideologas Vladas Karosa, rašytojas ir poetas, vienas įtakingiausių aušrininkų Kazys Boruta, taip pat ekonomistai Kazys Lukša ir Jonas Lukoševičius, o jų sukurti tekstai buvo skaitomi Lietuvoje, keitė dalies visuomenės nuomonę ar įtakojo politinius įvykius, todėl jie bus laikomi viešaisiais intelektualais pagal suvokimą, jog viešasis intelektualas – išprusęs asmuo, pasižymintis išskirtiniu protu, gebantis progresyviai mąstyti, intensyviai diskutuojantis tam tikrais klausimais ir dėl savo idėjų, dėstomų viešajame diskurse, pripažįstamas visuomenės.

Darbo chronologinės ribos apima 1927-1934 m. Jas nužymi pirmieji politiniai emigrantai, Lietuvą palikę 1927 m. ir organizuotos veiklos emigracijoje pabaiga 1934 m. dėl emigrantų grįžimo ar gražinimo į Lietuvą bei po perversmo Latvijoje susidariusių mažiau palankių sąlygų politinei veiklai.

Darbo tikslas – atskleisti radiklios kairės politinių emigrantų veiklą bei apžvelgti intelektualinę kūrybą, bylojančią apie esamos/siekiamos Lietuvos vaizdinius. Tikslas bus pasiektas atlikus šiuos uždavinius:

- išsiaiškinti migracijos priežastis ir pagrindines kryptis;
- aprašyti socialistų revoliucionierių maksimalistų užsienio komitetą bei jo veiklą;
- apžvelgti politinių emigrantų leidžiamą laikraštį „Revoliucionierius“ ir aptarti jame išdėstytą Lietuvos politinės situacijos vertinimą bei idėjas Lietuvos ateičiai;
- išanalizuoti Vlodo Karosos ir Kazio Borutos emigracijoje išleistus kūrinius kaip intelektualinę produkciją, skirtą įvertinti Lietuvos vidaus politiką ar pateikti alternatyvų Lietuvos projektą.

Istoriografija dėmesio radikalioms kairėms istorijai Lietuvoje nėra skyrusi. Itin dažnai yra susiduriama su problema, kuomet su kairumu ar radikalia kaire yra tapatinami komunistai.¹ Socialistų revoliucionierių maksimalistų 1929 m. gegužės 6 d. įvykdytą pasikėsinimą į ministrą pirmininką Augustiną Voldemarą aptarė Romas Šarmaitis,² o išsamiausiai lietuviškos radikalioms nekomunistinės kairės idėjas išnagrinėjo Vincentas Lukoševičius darbe *Liberalizmo raida Lietuvoje*.³ Todėl šiame darbe daugiausiai naudotasi archyvine medžiaga. Nemažai informacijos suteikė Lietuvos centriniame valstybės archyve (toliau - LCVA), Valstybės saugumo departamento⁴ fonde (F 378) saugomi agentūriniai pranešimai, kvotos bei kratų konfiskatai, itin vertingas darbu buvo čia saugomas „socialistų revoliucionierių maksimalistų archyvas“ - politinių emigrantų korespondencija. Dalis korespondencijos yra Lietuvos Nacionalinėje Martyno Mažvydo Bibliotekoje, Retų knygų ir rankraščių skyriuje (toliau – LNB RKRS), Kazio Borutos fonde (F 10), dalį laiškų galima rasti Amsterdame įsikūrusiame Tarptautiniame Socialinės Istorijos Institute (Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, toliau – IISG), Martyno Gudelio byloje. Taip pat naudotasi publikuotais Kazio Borutos laiškais⁵ bei prisiminimais apie Kazį Borutą.⁶

Antrą šaltinių bazės dalį sudaro tiriamos žmonių grupės kūrybinė produkcija: socialistų revoliucionierių maksimalistų laikraštis „Revoliucionierius“ (saugomas LNB RKRS F. 10), Kazio Borutos satyrinis romanas „Namas Nr. 13“,⁷ atskleidęs pašaipų autoriaus požiūrį į Lietuvos valstybę bei Vlodo Karosos brošiūra „Kas tie socialistai revoliucionieriai maksimalistai“,⁸ pateikusi Lietuvos viziją eserų maksimalistų akimis.

1 Pavyzdžiui, M. Tamošaitis. *Didysis apakimas: lietuvių rašytojų kairėjimas 4-ajame XX a. dešimtmetyje*, Vilnius, 2010. Dėl kairiųjų tapatinimo su komunistais šiame darbe kritišką pastabą išreiškė: A. Gumuliauskas. *Didysis apakimas: tendencija ar naivumas? Istorija*, 2011 m. Nr. 2, Vilnius, p. 24-27.

2 R. Šarmaitis. *Pasikėsinimas. Limuzinas Nr. 4*. Vilnius, 1977.

3 V. Lukoševičius. *Liberalizmo raida Lietuvoje*. Vilnius, 1995.

4 Šios įstaigos pavadinimas 1918-1940 m. keitėsi ne kartą; ji vadinosi Generalinio štabo Žvalgybos skyriaus Kontržvalgų dalimi, Piliečių apsaugos departamento Kriminaliniu skyriumi, Politine policija ir kt. Nuo 1933 m. birželio 1 d. įstaiga vadinosi Valstybės saugumo departamentu. Darbe šie pavadinimai naudojami kaip sinonimai.

5 K. Boruta. *Drauge su draugais*. Vilnius, 1976.

6 *Susitikimai su Kaziu Boruta*, Vilnius, 2005.

7 K. Boruta. *Namas Nr. 13*. Ryga, 1928.

8 K. Burneika. *Kas tie socialistai revoliucionieriai maksimalistai*. 1928.

1. Socialistų revoliucionierių maksimalistų užsienio komiteto susiformavimas ir veikla išeivijoje

1910 m. buvo įkurta pirmoji politinė lietuvių jaunimo organizacija – aušrininkai. Pagrindinis organizacijos tikslas buvo suvienyti jaunimą lavinimosi tikslais.⁹ Tačiau XX a. pirmoje pusėje vykstant politinių organizacijų radikalėjimo procesams,¹⁰ aušrininkai ilgainiui tapo politine organizacija. Aušrininkai deklaravo socializmo ir individualizmo principus, bet nepriklausė nuo jokių Lietuvos ar užsienio politinių partijų. Aušrininkai, visų pirma, buvo moksleivijos ir jaunimo organizacija, todėl nuo politinės veiklos atsiribojo.¹¹ Augant nepasitenkinimui Lietuvos vidaus padėtimi, aušrininkų organizacija radikalėjo, susiformavo radikalus aušrininkų organizacijos sparnas – socialistai revoliucionieriai maksimalistai, siekę socialinės revoliucijos bei laisvojo socializmo santvarkos įgyvendinimo. Socialistai revoliucionieriai maksimalistai buvo itin atidžiai sekami ir laikoma daug pavojingesniais nei nelegali komunistų partija.¹²

Tarp radikaliojo sparno narių buvo įtakingi aušrininkai: Kazys Boruta, Jonas Lukoševičius, Kazys Jakubėnas, Jonas Butkevičius, Antanas Vilčinskas, Ona Kazanskaitė-Borutienė, Martynas Gudelis, Kazys Lukša, Vladas Karosa, Feliksas Saltonas ir kiti.¹³

Po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo iš Lietuvos, bijodami susidorojimo, į Karaliaučių pasitraukė aušrininkų organizacijos nariai Kazys Lukša ir Jonas Lukoševičius,¹⁴ o į Prahą – aušrininkų organizacijos ideologas Vladas Karosa.¹⁵ Pasitraukimo iš Lietuvos priežastis įvardino Jonas Lukoševičius kreipimesi į įvairias užsienio organizacijas:

Nuo pat pirmosios dienos po fašistinio perversmo (1926-12-17) naujoji valdžia pradėjo teroro veiksmus prieš socialistinį darbininkų judėjimą. Teroras taip pat buvo nukreiptas prieš nelegalias organizacijas kaip Socialistai Revoliucionieriai Maksimalistai ar bolševikus. Revoliucionieriams buvo taikomos įvairios bausmės, karo lauko teismai, įkalinimai.

Dalis bendražygių po kelių mėnesių slapstymosi buvo priversti bėgti į užsienį. Tačiau tai nebuvo masinė emigracija, greičiau pavienių žmonių, ypač tų, kuriems grėšė būti fašistų suimtiems

9 *Aušrinė* Nr. 1, 1910 m. sausio 30 d. p. 2.

10 Plačiau: A. Svarauskas, M. Tamošaitis. Lietuvos politinių partijų jaunosios kartos radikalėjimas XX a. 4-ame dešimtmetyje. *Istorija. Mokslo darbai*. 68 tomas, Vilnius, 2007, p. 45.

11 *Jaunasis aušrininkas*. F 10-461 L. 55

12 Eserai Lietuvoje. *Konspektas apie revoliucinės eserų partijos veikimą*. LCVA F. 378, ap. 10, b. 744, l. 15.

13 Kazio Borutos, Jono Lukoševičiaus, Kazio Jakubėno, Jono Butkevičiaus, Antano Vilčinsko, Onos Kazanskaitės-Borutienės ir Maksimo Šuvalio bylos kaltinamasis aktas. 1934-01-26. LNB RKRS F. 10-382, l. 1.

14 Ten pat, l. 1-2.

15 Kada V. Karosa grįžo į Lietuvą, nėra žinoma. 1932 m. jis jau buvo grįžęs, ir dėl ligos 1933 m. mirė Kaune. Šis asmuo buvo labai svarbus aušrininkų organizacijai – 1936 m. planuota Kaune jam pastatyti paminklą, tačiau nesurinkus pakankamai lėšų, šios idėjos atsisakyta. Agnė Murzaitė. *Lietuvos socialistinės moksleivijos aušrininkų organizacijos istorijos bruožai. IV dalis. Aušrininkų nusistatymui bei veiklai įtakos turėję žmonės*. p. 23 (naudotasi rankraščiu, saugomu asmeniniame Zigmanto Kiaupos archyve. 1969 m. parengtas mašinraštis saugomas Lietuvos Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje, Retų knygų ir rankraščių skyriuje, F. 10-411)

ir sušaudytiems, emigracija.¹⁶

Lietuvoje likęs Martynas Gudelis buvo suimtas 1927 m. sausį,¹⁷ o paleistas iš kalėjimo gyveno nuolatiniame pavojuje. Kazys Boruta rūpinosi, „kad Martas jokiu būdu nepasiduotų policijai, arba nelegaliai tegul gyvena, arba tegul traukiasi į užsienį, nes ką gi mes darysim visas galvas sukišę į kalėjimą.“¹⁸ Martynas Gudelis iš Lietuvos galiausiai išvyko po 1929-05-06 d. atentato.¹⁹ Po nepavykusio sukilimo Tauragėje, dar 1927 m. rudenį į Rygą pasitraukė Feliksas Saltonas ir Marė Slavinskaitė,²⁰ o Kazys Boruta 1926 m. gruodžio perversmo metu jau gyveno ir studijavo Vienoje, tačiau po perversmo nusprendė likti užsienyje ir aktyviai užsiėmė politine veikla: rašė straipsnius, atsišaukimus į užsienio leidinius, protestuodamas prieš įvykius Lietuvoje. Dėl savo nuostatų jis tapo politiniu emigrantu, kadangi grįžti į Lietuvą tapo pavojinga. K. Boruta į Lietuvą grįžo 1927 m., prieš pat sukilimą Tauragėje (veikiausiai ne be priežasties). Įtariamais sąsajomis su sukilimu, K. Boruta buvo kalinamas, išėjęs iš kalėjimo išvyko į Rygą, 1928 m. - į Vieną, o 1931 m. nelegaliai grįžo į Lietuvą.²¹

Į užsienį pasitraukę socialistai revoliucionieriai maksimalistai suformavo užsienio sekretoriatą. 1934 m. socialistams revoliucionieriams iškeltoje byloje užsienio sekretoriatas kaltintas tuo, jog „organizavo kovos būrius ir platino spaudą, kurstančią siekti sąjungos tikslus. <...> Sekretoriato narių pranešimai-informacijos, pasižymėjusios vien šmeižtais ir provokacija prieš Lietuvos vyriausybę, buvo talpinamos įvairiuose Europos socialistiniuose laikraščiuose.“²² Sekretoriatą sudarė Jonas Lukoševičius, Kazys Lukša, Feliksas Saltonas,²³ Marė Slavinskaitė, Martynas Gudelis, Kazys Boruta.²⁴

Socialistai revoliucionieriai maksimalistai emigracijoje savo veiklos ryšių su užsienio organizacijomis mezgimu bei informacijos apie Lietuvos vidaus padėtį neapsiribojo. Pasinaudodami savo pranašesne nei Lietuvoje likusių eserų padėtimi, užsienio sekretoriatas perėmė socialistų

16 Jono Lukoševičiaus laiškas-kreipimasis į įvairias užsienio anarchistines ir pan. organizacijas dėl fašistinio teroro Lietuvoje. Koningsberg, 1929-03-11 d. LNB RKRS F. 10-477, l. 1.

17 *Lietuvis*, 1927 m. sausio 14 d.

18 Kazio Borutos laiškas Jonui Lukoševičiui, 1927-02-12. LCVA F. 378 ap. 10 b. 736 l. 16

19 1929 m. gegužės 6 d. Kauno miesto sode buvo pasikėsinta į Ministro Pirmininko Augustino Voldemaro gyvybę. Atentatą įvykdė Martynas Gudelis, Andrius Bulota ir Aleksandras Vosylius. Atentatas yra smulkiai aprašytas jo dalyvio Andriaus Bulotos knygoje, tačiau autorius pateikė savo poziciją, nesutapusią su kito jo dalyvio, Martyno Gudelio, pozicija. Andrius Bulota apie 1935 m. pakeitė savo politines pažiūras ir tapo palankiu komunistams; minėtoji knyga buvo išleista 1977 m. Lietuvoje, kadangi A. Bulota grįžo į Lietuvą po sovietinės okupacijos. Tuo tarpu M. Gudelis liko antikomunistu ir gyveno išeivijoje JAV. Todėl A. Bulotos pasakojimą apie pasikėsinimą derėtų vertinti kritiškai. // A. Bulota. *Limuzinas Nr. 4*. Vilnius, 1977.

20 Bėgdamas F. Saltonas apiplėšė Lietuvos banką ir pavogė 50 000 Lt, kuriuos, Lietuvos žvalgybininkų duomenimis, naudojo studentų aušrininkų šelpimui. // Agento Vaivados pranešimas, 1932-04-19. LCVA F. 378 ap. 10 b. 730 l. 2.

21 Agnė Murzaitė. Susitikimai su Kaziu Boruta. *Susitikimai su Kaziu Boruta*, Vilnius, 2005, p. 37-38.

22 Kazio Borutos, Jono Lukoševičiaus, Kazio Jakubėno, Jono Butkevičiaus, Antano Vilčinsko, Onos Kazanskaitės-Borutienės ir Maksimo Šuvalio bylos kaltinamasis aktas, 1934-01-26. LNB RKRS F. 10-382, l. 2.

23 F. Saltono laiškas, 1929-07-25. LNB RKRS F.10-480, l. 2. Laiške naudotos koduotės - „Baltrus, Bronius ir Barbė“.

24 Kazio Borutos, Jono Lukoševičiaus, Kazio Jakubėno, Jono Butkevičiaus, Antano Vilčinsko, Onos Kazanskaitės-Borutienės ir Maksimo Šuvalio bylos kaltinamasis aktas, 1934-01-26. LNB RKRS F. 10-382, l. 1-2.

revoliucionierių veiklos Lietuvoje koordinavimą. Pagrindiniai planai, žinomi iš išlikusios korespondencijos, buvo politinės literatūros platinimas, maištų kurstymas, bendražygių politinių kalinių pabėgimo organizavimas ir kt.

1927 m. užsienio sekretoriatas, bendradarbiaudamas su Lietuvoje likusiais ir neįkalintais socialistais revoliucionieriais mėgino organizuoti maištus ir sukilimus prieš nedemokratinę Lietuvos valdžią. Tauragėje gyvenęs Ladas Serbenta rašė (veikiausiai Jonui Lukoševičiui): „pradėjau tiesti geležinius kelius, kurie, tikiuosi, greitai išraižys Lietuvą ir veiks geriau kaip Lietuvos paštas.“²⁵ Šia koduote veikiausiai kalbama apie socialistų revoliucionierių organizacijos stiprinimą, kadangi „dabar ir maksimalistai, ir aš su keleta sėbrų turime ir galime turėti bendrą taktiką, bendrą darbą. Gudelis tos pačios nuomonės.“²⁶ Lietuvoje, Kazio Borutos manymu, „visuomenė laukia perkūnijos, kareiviai stichiniai pareiškia pasipriešinimo, reikia tik tos jėgos, kuri galėtų suorganizuoti visos šalies pasiuntimą ant fašistų.“²⁷ Šie planai peraugo į Tauragės sukilimą, kuris, deja, nepavyko. K. Boruta 1927 m. spalį rašė:

Kaip matai iš mano misijos nekas išėjo: vienaip norėjom padaryti, o visai kitaip pasidarė. Aš buvau Telšiuosna šitam reikalui nuvažiuavęs, bet Tauragėje pralenkė, savo padarė, o po jų ir man reikėjo nešdintis. Kol kas sėdžiu Rygoj, su s-d., organizuojam jums į pagalbą šelpti Tauragės sukilėlius ir galvoju kaip nors įsteigti Latvijos eserų partiją. Gal kas nors išdegs. <...> Mano galva reikia arba suprovokuoti Lietuvos žlugimą, arba pradėti partizaninį karą.²⁸

Po 1929 m. nepavykusio pasikėsinimo į A. Voldemarą, sukilimas Lietuvoje planuotas ir toliau. Atentatas, nors ir nepavykęs, buvo vertinamas teigiamai, o jo dalyviai, anot F. Saltono, „tokie, kurie buvo pasiryžę visuomet ir visus veiksmus atlikti. <...> jeigu prie jų pridėti emigrantiškų spėkų, išeitų visai neblogas reikalas. <...> Taigi taip ir sutarėm: kovos būrys veda paruošiamuosius ir apsidairymo darbus ir laukia. Jo pareiga sudaryti tinkamas apystovas priimti emigracijos pajėgas, kurie vykdo veiksmus, ir paruošti tinkamas sąlygas tiems veiksmams įsikūnyti.“²⁹ Tačiau jokių įrodymų apie tolimesnius socialistų revoliucionierių maksimalistų suorganizuotus ar įtakotus įvykius Lietuvoje nepavyko rasti.

1928 m. birželio 15 d. Kauno kariuomenės teismas nagrinėjo aušrininkų organizacijos narės, eserės Michalinos Navikaitės ir Vandos Mikolaitytės bylą. M. Navikaitė už revolverio ir socialistų revoliucionierių leidinių laikymą bei priešvalstybinį nusistatymą buvo nuteista 8 metams sunkiųjų

25 Lado Serbentos laiškas, 1927-02-07. LCVA F. 378 ap. 10 b. 736 l. 24.

26 Ten pat.

27 Kazio Borutos laiškas Jonui Lukoševičiui, 1927-03-28. LCVA F. 378 ap. 10 b. 736 l. 17.

28 Kazio Borutos laiškas Jonui Lukoševičiui, 1927-10-12. LNB RKRS F. 10-475 l. 7-8.

29 Felikso Saltono laiškas, 1929-09-04. LCVA F. 378 ap. 10 b. 736 l. 11.

darbų kalėjime.³⁰ M. Navikaitė buvo ilgametė Kazio Borutos mylimoji,³¹ todėl vienas iš politinių emigrantų kurtų planų 1930 m. – M. Navikaitės išvadavimo iš kalėjimo organizavimas. Daugiausiai patarimų davė 1929-05-06 d. atentato dalyvis Martynas Gudelis. M. Navikaitės išlaisvinti turėjo keliauti „Bronius“, t. y., Kazys Lukša ir „dėti visas pastangas neįkliūti“. M. Gudelis laiške K. Lukšai nurodė asmenis, kurie gali suteikti pagalbą rengiant pabėgimą, siūlė išsiaiškinti:

kiek sargybinių stovi, kada keičiasi, bendrai kokia apsauga iš lauko, kiek prižiūri pasimatymo metu, kada geriausia eiti, dienos metu ar naktį <...>. Paskui labai svarbu kurioj miesto daly randasi, vidury ar pakrašty, kaip toli policijos būstas, ar nuovadija kokia. Ar yra kareivių? <...> Mat visas kalėjimas reikėtų paleisti vien todėl, kad pabėgti būtų geriau. Jei visi bus užimti gaudymu tu, kurie arčiau bus, o kiti galės nešti kudašiu.³²

M. Navikaitės išlaisvinimas dėl neaiškių priežasčių buvo nuolatos atidėliojamas, „vyrai eis dar prieš Velykas“,³³ „Vyrai eis sekančią savaitę, t. y. paskutinę prieš Velykas. Kažin ko laukti iš šios ekskursijos negalima.“³⁴ tačiau galiausiai taip ir nebuvo įgyvendintas.

Be socialistų revoliucionierių maksimalistų, politinė veikla išėivijoje užsiėmė ir plečkaitininkai. Nemažai Lietuvą palikusių politinių veikėjų bendravo ir mėgino bendradarbiauti, tačiau plečkaitininkai eserų maksimalistų buvo kaltinami emigrantų jėgų skaldymu. 1927 m. lapkričio 5-6 d. Rygoje Jeronimas Plečkaitis ir jo šalininkai, pasivadinę Vyriausiuoju Lietuvos respublikai gelbėti komitetu, sušaukė Kovotojų už Lietuvos nepriklausomybę ir demokratinę santvarką kongresą, skirtą „susirinkti Lietuvos politiniams emigrantams ir apsvarstyti priemonės kovai su fašistų diktatūra“.³⁵ Šiame renginyje kilo konfliktas tarp socialdemokratų (plečkaitininkų), maksimalistų ir liaudininkų, o Kazys Boruta ir Vladas Karosa išdėstė maksimalistų poziciją: kongresas „nėra pilnas Lietuvos politinių emigrantų suvažiavimas, nes jame nepakviesta daugelis Lietuvos politinių emigrantų, o antra, kvietime pažymėta, kad jame galės dalyvauti tik tų politinių srovių atstovai, kurie stovi už demokratinę krašto santvarką, pagrįstą respublikos konstitucija.“³⁶ Taip pat suvažiavimas neturėjo teisės kalbėti visų politinių emigrantų vardu - socialistai revoliucionieriai maksimalistai, besivadinantys politiniais emigrantais ir pasisakančiais už laisvojo socializmo santvarką Lietuvoje, laikė save atkirstais nuo kongreso, nors ir turėjo bendrą tikslą priešintis A. Smetonos valdymui.³⁷

30 Kariuomenės teismo nuosprendis, 1928-06-15, nuorašas. IISG, Martin Gudell papers.

31 Jų meilės istorijos pagrindu Vytautas Montvila parašė ir išleido poemą „Gimnazistė ir poetas“ (Kaunas, 1928)

32 Martyno Gudelio laiškas Kaziui Lukšai, 1930-03-31. LCVA F. 378 ap. 10 b. 736 l. 20.

33 Nežinomo autoriaus laiškas Jonui Lukoševičiui, 19[30?]-03-27. LCVA F. 378 ap. 10 b. 736 l. 25.

34 Nežinomo autoriaus laiškas Jonui Lukoševičiui, 1930-04-09. LCVA F. 378 ap. 10 b. 736 l. 25.

35 K. Boruta, V. Karosa. Pražūtinga taktika. *Revoliucionierius*, Nr. 5, 1927 m. lapkritis, p. 3.

36 Ten pat, p. 4.

37 Ten pat.

Socialistų revoliucionierių maksimalistų užsienio sekretoriatas veikė iki 1933-1934 m. 1933 m. Vokietijoje atėjus į valdžią hitlerininkams, buvo suimtas Karaliaučiuje gyvenęs Jonas Lukoševičius ir iš jo konfiskuota 1927-1932 m. korespondencija su bendraminčiais bei organizacijos leidiniai. Medžiaga buvo nufotografuota ir perduota Lietuvos žvalgybininkams.³⁸ 1934 m. šių laiškų ir spaudos, pavadintų socialistų revoliucionierių maksimalistų archyvu, pagrindu, buvo iškelta byla dėl priklausymo slaptai Socialistų Revoliucionierių Maksimalistų Partijai.³⁹ Laiškai buvo užkoduoti, bet žvalgybos agentams pavyko išsiaiškinti, jog Kazys Boruta vadintas Klara, Jonas Lukoševičius – Baltrumi, Feliksas Saltonas – Barbe,⁴⁰ Kazys Lukša – Broniumi.⁴¹ Kai kuriuose laiškuose F. Saltonas pasirašinėjo „B.“ - tai buvo nustatyta iš rašysenos.⁴²

1934-1936 m. Lietuvoje kalinus sugražintus Joną Lukoševičių, Kazį Lukšą,⁴³ grįžusį Kazį Borutą, socialistų revoliucionierių maksimalistų užsienio sekretoriato narių ryšiai sutrūkinėjo, o užsienyje likę jo nariai, t. y. Feliksas Saltonas ir Marė Slavinskaitė Latvijoje, Martynas Gudelis – Ispanijoje, vilčių grįžti į Lietuvą nepuoselėjo. 1936 m. F. Saltonas laiške M. Gudeliui rašė: „senstu, niekur keliauti nesirengiu, jokiom Smetonos amnestijom netikiu, taigi ir vilčių jokių neturiu“, taip pat perspėjo M. Gudelį: „jeigu tai ir išeis galimybė pasišvaistyti pro svieta, tai prieš vykstant mūsų padangėn, pranešk, reikės rimtai pasvarstyti, ar verta, t. y. ar verta rizikuoti. Neįsivaizduok, kad popieriai gali tave apsaugoti nuo rizikos.“⁴⁴

38 O. Šimaitė. Apie žmogų ir poetą, *Susitikimai su Kaziu Boruta*, Vilnius, 2005, p. 73; A. Bulota. *Limuzinas Nr. 4*, Vilnius, 1977, p. 186-187.

39 Kazio Borutos, Jono Lukoševičiaus, Kazio Jakubėno, Jono Butkevičiaus, Antano Vilčinsko, Onos Kazanskaitės-Borutienės ir Maksimo Šuvalio bylos kaltinamasis aktas, 1934-01-26. LNB RKRS F 10-382

40 Ten pat, l. 2-3.

41 Byloje nustatyta, jog Broniumi pasirašinėjo Martynas Gudelis, tačiau abejonių saugumo darbo kokybe kelia Mart[on]o laiškas Broniumi, parašytas 1930 m. kovo 31 d. (LCVA F. 378 ap. 10 b. 736 l. 19-21.) Jame duoti nurodymai ir patarimai kaip slapta pabėgti iš Lietuvos. Įvardinta reikalinga amunicija, o kaip tinkamiausias maistas – šokoladas. „Geležines atsargas“ - šokoladą – bėgdami iš Lietuvos po 1929 m. gegužės 6 d. pasikėsinimo, kaip rašė Andrius Bulota (*Limuzinas Nr. 4*, Vilnius, 1977, p. 92), valgė atentato dalyviai M. Gudelis ir A. Bulota. Todėl vertinant detalią aprašymą kaip pabėgti iš Lietuvos, kokius reikmenis ir maisto atsargas turėti su savimi, bei laiško autoriaus parašą „Mart.“, galima padaryti prielaidą, jog laiško autorius buvo Martynas Gudelis. Jei „Broniumi“ iš tiesų būtų buvęs M. Gudelis, tuomet pastarasis laiškas būtų skirtas pačiam sau. Tikrąją „Broniumi“ asmenybę jau sovietmečiu padėjo nustatyti Jonas Lukoševičius: šiuo slapyvardžiu pasirašinėjo aušrininkas, socialistų revoliucionierių maksimalistų grupės narys Kazys Lukša.

42 B. laiškas, Ryga, 1932-03-21, nuorašas. LCVA F. 378 ap. 10 b. 736 l. 13.

43 Kazys Lukša į Vokietijos valdžią atėjus naciams, pasitraukė į Lenkiją ir ten prašėsi politinio prieglobsčio, tačiau buvo išduotas Lietuvai. Ši situacija buvo išsamiai aprašyta kaip beprecedentinis tarptautinės teisės atvejis brošiūroje, Bolesław Wit Świecicki, *Zdeptane prawo azylu. Reportaż ze sprawy Lukszy*. Vilnius, 1935.

44 F. Saltono laiškas M. Gudeliui, 1936-07-06. IISG, Martin Gudell papers.

2. Politinio emigranto padėtis ir ryšiai su Lietuva

Iš Lietuvos pasitraukę ir užsienyje likę kairieji radikalai stengėsi gauti žinių apie Lietuvą, tačiau jos buvo menkos ir subjektyvios. Pagrindinis žinių šaltinis buvo cenzūroti lietuviški laikraščiai, ne visada atspindėję tikrąją situaciją Lietuvoje, bei vietiniai laikraščiai, dažniausiai perspausdinę straipsnius iš Lietuvos spaudos, o ir šiaip, „kaip lietuviški, taip ir latviški garbina generolus.“⁴⁵ Geriausiai informaciją F. Saltono manymu, pateikė „Lietuvos žinios“.⁴⁶

A. Smetonos perversmą Kazys Boruta pasitiko gyvendamas Vienoje. Laiške seseriai Magdalenai Borutaitei 1927 m. sausį K. Boruta 1926 m. gruodžio 17 d. perversmą vadina komedija, tačiau išsидуoda, jog jis „išvarė iš normalių vėžių“. K. Boruta, negaudamas laišku iš bendražygių, apie Lietuvos atmosferą informuoti prašė sesers. Dėl savo eseriškų politinių pažiūrų bei praeities K. Boruta neketino grįžti į Lietuvą.⁴⁷ Vienintelės sąlygos grįžimui – „garantuota pilna apsauga nuo gyvuliškos prievartos, kuri dabar siaučia Lietuvoje.“ Kaziui Borutai Lietuvos valdžia siūlė grįžti, netgi mėgino privilioti pinigais, tačiau K. Borutos nuomonė buvo tvirta:

*Pas mane yra ne tik užsispyrimo, bet ir nuovokos apie savo asmens vertę: su dabartinės padėties vadovais aš NIEKADOS nesusitaikysiu. <...> Aš viešai, kaip rašytojas, einu su jais į kovą. Kitaip, sesyt, negalima. Tai rašytojo pareiga. Ir nuo tos pareigos neatsisakysiu: kol fašizmas Lietuvoje bus, mano plunksna tarbaus jam nugriauti.*⁴⁸

Išreikšdamas pyktį dėl Lietuvoje likusių aušrininkų organizacijos narių areštų, K. Boruta 1929 m. pabaigoje laiške seseriai Magdalenai išliejo savo nusivylimą dėl Lietuvos padėties:

*Na, Lietuva dabar nieko nesivaržo. Ne tik „plečkaitininku“ (= pačio Voldemaro pasamdytu provokatorium), bet ir vagim apšaukę nuteis, kai norės. Nesuprantu, iš ko jie tyčiojasi: iš savęs ar iš visuomenės. Europa viską mato, net tokie laikraščiai, kaip Berlyno oficiozas „Berliner Tagenblatt“ rašo apie mūsų tėvynę. <...> Užsienyje lietuviu vadintis pasidarė labai nepatogu, net azijatai daug geriau atrodo. Bet dievai nematė. Apsirgau aš nelaiminga tėvynė ir turinį jos sąvokai nerimo dienom sudėjau. Nelaimingas šiandien aš vien tik todėl, kad lietuviu jaučiuosi. <...> Dabar tik iš tikrųjų prasidėjo kova dėl Lietuvos nepriklausomybės. Laisvės niekas veltui negauna, na, ir lietuviams iš dangaus nukristi ji negalėjo. Kaip šios kovos dalyvis, aš nenusimenu: kova bus laimėta. Tai ne fanatikas kalba, bet paprastas lietuvis, vienas iš trijų milijonų.*⁴⁹

Nors grįžimas į Lietuvą politiniams emigrantams reiškė įkalinimą, tėvynės ilgesys buvo daug stipresnis už gresiančius pavojus grįžus. 1931 m. prieš grįždamas K. Boruta rašė: „širdyje nei Paryžiaus, nei Berlyno nenoriu – Kauno staugiu visa esybe.“⁵⁰

45 F. Saltono laiškas M. Gudeliui, 1936-10-13. IISG, Martin Gudell papers.

46 F. Saltono laiškas M. Gudeliui, 1936-07-06. IISG, Martin Gudell papers.

47 K. Borutos laiškas M. Borutaitei, 1927-01-09, K. Boruta, *Drauge su draugais*, Vilnius, 1976, p. 87.

48 K. Borutos laiškas M. Borutaitei, 1928-04-29, K. Boruta, *Drauge su draugais*, Vilnius, 1976, p. 103.

49 K. Borutos laiškas M. Borutaitei, 1929-12-05, K. Boruta, *Drauge su draugais*, Vilnius, 1976, p. 136.

50 K. Borutos laiškas O. Borutienei, 1931-02-25, K. Boruta, *Drauge su draugais*, Vilnius, 1976, p. 202.

3. Mąstymai apie Lietuvą „Revoliucionieruje“

1926 m. Kaune, o 1927-1929 m. socialistai revoliucionieriai maksimalistai Karaliaučiuje leido laikraštį „Revoliucionierius“ (redaguotą Vlodo Karosos), nelegaliai platintą Lietuvoje ir užsienyje.⁵¹ 1931 m. tų pačių asmenų iniciatyva buvo atnaujintas žurnalo „Aušrinė“ leidimas (nutrauktas 1927 m.), kadangi nuspręsta savo idėjas platinti ir legaliais keliais.⁵²

„Revoliucionieruje“ buvo apmąstoma tuometinė Lietuvos politinė ir socialinė padėtis, pateiktos vizijos Lietuvos ateičiai. Būtina atkreipti dėmesį į kelis svarbius faktus. Visų pirma, laikraščio leidėjai buvo labai jauni: vyriausiems - Feliksui Saltonui, V. Karosai (g. 1896) buvo apie 30, o Kaziui Lukšai (g. 1906), Jonui Lukoševičiui (g. 1904) ir Kaziui Borutai (g. 1905) vos per 20. Antra, „Revoliucionierius“ buvo skirtas paprastiesiems žmonėms, ypač valstiečiams.⁵³ Todėl nors straipsniuose svarstomi sudėtingi politiniai bei ekonominiai klausimai, tekstų kalba yra paprasta, orientuota į skaitytoją, tekstų poetiškumas derintas su revoliucingumu. Dauguma „Revoliucionieriaus“ straipsnių pabaigoje skatina pilietinį nepaklusnumą bei siūlo sukilimo idėjas. Straipsniai buvo anoniminiai, tačiau Lietuvos Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje, Retų knygų ir rankraščių skyriuje, Kazio Borutos fonde saugomose laikraščio kopijose po kai kuriais straipsniais prirašytos jų autorių pavardės. Nemažos dalies šiame fonde saugomų dokumentų autorystę bei dokumentų koduotes sovietmečiu padėjo nustatyti Jonas Lukoševičius. Veikiausiai J. Lukoševičius padėjo išaiškinti ir „Revoliucionieriaus“ straipsnių autorius.

3. 1. Lietuvos vidaus padėtis 1918-1929 m.

Lietuvos socialistai revoliucionieriai kitaip nei buvo įprasta matė Lietuvos valstybingumo istoriją. 1910 m. „Aušrinėje“ vienu iš aušrininkų organizacijos tikslų Lietuvos ateičiai įvardintas „laimės žiburys“.⁵⁴ Čia galima išvelgti aiškias sąsajas su Jono Biliūno kūrinio „Laimės žiburys“, parašytu dar 1905 m. Ant kalno esantis beveik nepasiekiamas laimės žiburys gali būti perskaitomas kaip Lietuvos nepriklausomybė. Pastarojoje novelėje atsispindėjo kairiosios jos autoriaus pažiūros, kadangi pasiekus laimės žiburį „akies mirksny sutrupėjo nelaisvės pančiai, išnyko tarp žmonių neapykanta ir visokios skriaudos ir neteisybės; visi pasijuto lygiais ir laimingais, visi gerbė artimą

51 „Revoliucionierius“ buvo dažnas kratų pas priklausymu socialistams revoliucionieriams įtariamus asmenis radinys; tą liudija LCVA Lietuvos saugumo departamento fonde (F. 378) saugomi agentūriniai pranešimai, kratų dokumentai bei įtariamųjų kvotos.

52 Kazio Borutos, Jono Lukoševičiaus, Kazio Jakubėno, Jono Butkevičiaus, Antano Vilčinsko, Onos Kazanskaitės-Borutienės ir Maksimo Šuvalio bylos kaltinamasis aktas, 1934-01-26. LNB RKRS F. 10-382, l. 1-5.

53 Palyginus su komunistais, Socialistų revoliucionierių maksimalistų veikimas Lietuvoje yra silpnesnis, tačiau jiems dirva Lietuvoje yra palankesnė ir todėl jų veikimas pavojingesnis. Jie dirba daugiausiai valstiečių tarpe, ko Lietuvoje daugiausiai ir yra. *Konspektas apie revoliucinės eserų partijos veikimą*. LCVA F. 378 ap. 10 b. 744 l. 15.

54 *Aušrinė*, Nr. 1, 1910 m. sausio 30 d. p. 2

ypatą ir žmogaus tiesas.⁵⁵ Taigi, nepriklausomybė galėjo būti pasiekta ne tik atkuriant valstybingumą, bet ir įgyvendinant socialistines idėjas revoliuciniu keliu.

Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo kaip revoliucijos idėja buvo išlaikyta ir „Revoliucionieriuje“. Feliksas Saltonas 1927 m. rašė: „revoliucija išliuosavo mus iš rusų caro vergovės, revoliucija išgriovė vokiečių kaizerio okupaciją, revoliucija nušluos ir fašistų buržujų kruvinąją diktatūrą.“⁵⁶ 1918-1919 m. įvykius aprašęs Vladas Karosa teigė, jog:

Ir vieni (tautiškieji buržujai) ir kiti (bolševikai) negalėjo pakęsti mūsų partijos draugų pagalba susikūrusių revoliucinių darbininkų ir darbo valstiečių tarybų. Baltieji buržujai grudo smetoniškosios tarybos valdžią, o bolševikai sodino atvežtuosius iš Rusijos revkomus. Mūsų draugai buvo grūdami čia į baltuosius, čia į raudonuosius kalėjimus.

Revoliucijos liepsna Lietuvoj tapo užgesinta ir tik jos kibirkštys vis dar degė širdyse sąmoningesnių darbininkų, darbo valstiečių ir kareivių. Mūsų partija dėjo visas pastangas, kad tos kibirkštys skaisčiau sužibėtų, kad darbo klasėj pakiltų žūtūbūtinės kovos pasiryžimas.⁵⁷

Viena pagrindinių revoliucijos Lietuvoje pralaimėjimo priežastis anot V. Karosos buvo į Lietuvą besiveržę bolševikai, siekę įvesti savo griežtą, centralizuotą, šablonišką politiką: „bolševikų okupacija pastūmėjo Lietuvos valstiečius tautinės buržuazijos glėbin, padėjo jai įsistiprinti ir pasmaugti revoliucinį judėjimą.“⁵⁸

Demokratijos įtvirtinimas Lietuvoje, lėmęs ilgalaikį Lietuvos Krikščionių Demokratų Partijos išgalėjimą bei 1922 m. priimtą šios partijos ideologijai palankią konstituciją, socialistų revoliucionierių maksimalistų nebuvo vertinamas teigiamai: „seimų rinkimai – tik komedijos, o posėdžiai – tik tuščios kalbos“.⁵⁹ 1926 m. Seimo rinkimus laimėjus kairiosioms partijoms, politinė padėtis Lietuvoje atsileido, buvo panaikintas pilietinės teises ribojęs karo padėties režimas. Anot V. Karosos, tokie pokyčiai lėmė fašistinį perversmą:

Fašistai karininkai išvaikė seimą ir duris užrakino, „teisėtus“ ministerius postalėn suvarė ir bizūnu prigrasinę privertė atsisakyti nuo visokių teisių. Ir „teisėtos“ vyriausybės kaip nebuvo.

Smetona užsimanė būt prezidentu. Staugaitis sušaukė seimą ir Smetoną išrinko, išrinko ir kitus, ką bizūnas įsakė. Ir taip bizūno baimėj seimas „dirbo“ apie 4 mėn. Diktatoriams Smetonai, Voldemarui ir kt. reikalinga buvo seimo priedanga, kad žmonėse apgaule sėti ir savo viešpatavimą apsaugoti.⁶⁰

55 J. Biliūnas. *Laimės žiburys*. Ciurichas, 1905. Prieiga per internetą:

<<http://www.antologija.lt/texts/28/tekstas/12.html>> [žiūrėta: 2012-04-24]

56 F. Saltonas. Tauragės keliu. *Revoliucionierius*, Nr. 5 1927 m. lapkritis, p. 2. LNB RKRS F 10-388.

57 V. Karosa. Kovos draugams. *Revoliucionierius*, 1926 m. Nr. 1, p. 1.

58 V. Karosa. Lapkričio revoliuciją beminint. *Revoliucionierius*, Nr. 5, 1927 m. lapkritis, p. 3.

59 V. Karosa. Už darbo respubliką. *Revoliucionierius*, 1927 m. rugpjūtis, Nr. 4, p. 1.

60 Ten pat.

Vladas Karosa, aprašydamas Lietuvos vidaus padėtį, teigė, jog:

Nepriėmę buržuazinės „opozicijos“ paramos, paremtos susitarimo principu, fašistai stengiasi dabar patraukti tą „opoziciją“ pritarimo principu. Tuo tikslu krikščionims demokratams pakišamas konkordatas, valstiečiams liaudininkams suteikiama paspirtis per „kooperaciją“, opozicijos partijų nariams teikiamos ramios šiltos vietos.⁶¹

Nemažai kritikos A. Smetonai reikšta dėl „apgavikiškos kampanijos“, skirtos Vilniui gelbėti: Ženevoje buvo pripažintas Lietuvos ir Lenkijos santykių *status quo*, taip atsižadant Vilniaus, tačiau ir toliau kelti sostinės vadavimo tikslai.⁶²

3. 2. Eserų maksimalistų vizijos Lietuvos ateičiai

Socialistai revoliucionieriai maksimalistai oponavo visoms Lietuvos politinėms partijoms, tarp jų ir kairiosioms, todėl siūlė šluoti „nuo revoliucijos kelio oportunistišką socialdemokratų vadų reformizmą“, taip pat aršiai pasisakė prieš bolševikų diktatūrą, gražinusią „Rusiją į buržuazišką netvarką“.⁶³ Po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo lygiai tokie pat siūlymai buvo nukreipti prieš A. Smetonos valdžią; vienintelis būdas sulaukti pokyčių buvo sukilimo metu „vyti lauk fašistus, nugriauti buržuazijos viešpatavimą ir pastatyti revoliucinę darbininkų, darbo valstiečių ir kareivių valdžią.“⁶⁴

Savo tikslus maksimalistai bandė pasiekti vienydami visas opozicines jėgas ir steigdami bendrą antifašistinį frontą.⁶⁵ „reikia išnaudoti visas jėgas fašizmui nuversti, todėl atsisakyti išnaudoti v-l ir s-d mases tam reikalui būtų visai nepolitiška.“⁶⁶ Socialistų revoliucionierių maksimalistų organizacija buvo gerai informuota apie bolševikų veikimą Lietuvoje, todėl besikeičiant tarptautinei politinei situacijai buvo svarstoma, ar į savo planus bolševikus verta įtraukti, ar ne.⁶⁷ Kvietimas vienytis bendram tikslui buvo išspausdintas „Revoliucionieriuje“:

Mes žinom, kad įvairiose vietose yra nemažai eilinių socialdemokratų ir valst. Liaudininkų, kurie nepatenkinti apmirusiais vadais ir ieško revoliucijos kelių. Taip pat yra komunistų (bolševikų) tarpe nuoširdžių revoliucionierių, kurie nesitenkina aklais įsakymais nuskiriančiais iš Maskvos ar Smolensko valdžios pagrobimo laiką, ir organizuoja iš apačių masinį revoliucinį judėjimą. Yra ir nepartinių, revoliucijos kovai pasiryžusių žmonių. Visas šias revoliucines jėgas reikia vienyti.⁶⁸

61 V. Karosa. Domės į kruvinąją vidaus padėtį. *Revoliucionierius*, Nr. 7, 1928 vasaris, p. 1.

62 Ten pat, p. 2.

63 V. Karosa. Kovos draugams. *Revoliucionierius*, Nr. 1, 1926 m., p. 2.

64 V. Karosa. Už darbo respubliką. *Revoliucionierius*, Nr. 4, 1927 m. rugpjūtis, p. 2.

65 Kazio Borutos laiškas nenustatytam adresatui, 1927-02-12. LCVA F. 378 ap. 10 b. 736 l. 15.

66 Kazio Borutos laiškas nenustatytam adresatui, 1927-03-09. LCVA F. 378 ap. 10 b. 736 l. 16.

67 Kazio Borutos laiškas Jonui Lukoševičiui, 1927-03-28. LCVA F. 378 ap. 10 b. 736 l. 17.

68 F. Saltonas. Vienykim revoliucionierių jėgas. *Revoliucionierius*, Nr. 4, 1927 m. rugpjūtis, p. 2.

Minint lapkričio revoliuciją Rusijoje, Vladas Karosa išdėstė savo požiūrį į šį įvykį ir jo pasekmes. Anot V. Karosos, „Lapkričio revoliucija, be abejonės, yra socialistinės revoliucijos pradžia, pradžia tos revoliucijos, kurios priešaušry stovi visas pasaulis, kurios anksčiau ar vėliau sulauks ir Lietuvos darbo klasė.“⁶⁹ Tekste atsispindėjo ryškios antibolševikinės nuotaikos: bolševikai kritikuoti dėl kitų revoliucijos dalyvių - kareivių, darbininkų, valstiečių, kairiųjų socialistų revoliucionierių, socialistų revoliucionierių maksimalistų, anarchistų – išstūmimo, bolševikų partijos diktatūros įvedimo, opozicijos kalnimo bei trėmimo. Todėl buvo skatinama siekti panašios revoliucijos Lietuvoje, tik vengiant bolševikų įsigalėjimo. Socialistų revoliucionierių deklaruotas Lietuvos ateities „kelias – darbo respublika su laisvomis darbininkų ir darbo valstiečių tarybomis, sindikatų kooperatyvų federacija, laisvojo socializmo santvarka.“⁷⁰

Lietuvoje įgyvendinus laisvąjį socializmą, anot J. Lukoševičiaus, turėjo sumažėti ar visai išnykti bedarbystė, o „už milijonus, leidžiamus kariuomenei, puotoms, valdžios automobiliams ir jų išlaikymui, būtų galima organizuoti kelių taisymą ir tiesimą, miestų sutvarkymą, kad darbininkai turėtų žmogiškesnius butus, valstiečiams būtų suteiktos galimybės geriau sklypus apdirbti ir t.t.“⁷¹

Socialistai revoliucionieriai maksimalistai, savo leidžiamame „Revoliucionieriuje“ skatinę revoliucinį judėjimą, save daugiau laikė sukilimo kurstytojais bei dalyviais, nei vadovais. Jono Lukoševičiaus išdėstytose mintyse išryškėjo antiautoritarinės ar net anarchistinės pozicijos:

mes visiškai nemanome siūlytis vadais, kurių dekretams privalo pasiduoti masės, mes nesirengiam nei į diktatorius-ministerius, nei į diktatorius-komisarų ir todėl mes nemanome rašyti įsakymus, kas ką turi daryti; mes tik norim iškelti šiuos opius klausimus ir pasisakyti, kas maksimalistų manymu darytina, kad padarytum kartą ant visados galą visokiam išnaudojimui, visokiam pavergimui, visokiam valdingumui iš viršaus – ką žinoma maksimalistai ir darys sukilimui kilus.⁷²

69 V. Karosa. Lapkričio revoliuciją beminint. *Revoliucionierius*, Nr. 5, 1927 m. lapkritis, p. 2.

70 Ten pat, p. 3.

71 J. Lukoševičius. Alkani bedarbiai patys eis duonos ieškoti. *Revoliucionierius* Nr. 11, 1928 m. gruodis, p. 4.

72 J. Lukoševičius. Pirmą sukilimo šūvį paleidus. *Revoliucionierius*, Nr. 10 1928-06-15, p. 2

4. Vlodo Karosos politinė ir ekonominė programa Lietuvai

1928 m. gyvendamas emigracijoje aušrininkų ir socialistų revoliucionierių maksimalistų ideologas Vladas Karosa, pasirašęs Karolio Burneikos slapyvardžiu, išleido informacinį-programinį leidinį „Kas tie socialistai revoliucionieriai maksimalistai.“ Jame pristatoma eserų maksimalistų istorija bei V. Karosos parengtas eseriškomis idėjomis grįstas Lietuvos projektas. Knygelė dėl priešvalstybinių nuostatų Lietuvoje buvo uždrausta.

Visų pirma, naujoji Lietuva būtų kuriama pagal gerovės idėją, kuomet „sąmoningas žmogus veikia aplinkoj ne aklai ieškodamas tinkančių gyvenimui priemonių, bet renkasi jas išeidamas iš gerovės supratimo, iš gerovės idėjos. Todėl galima sakyti, kad bendrai sąmoningiems žmonių veiksams tuo ar kitu būdu vadovauja gerovės idėja.“⁷³ Maksimalistų manymu, „kiekvienam žmogui reikalinga turėti galimybių patenkinti sveiki organizmo palinkimai, harmoningai (darniai) ir visapusiškai išsilavinti asmenybė, lavėti (lavintis) vis plačiau, gyventi pilnu gyvenimu ir kurti galimybes dar pilnesniam, geresniam gyvenimui. Pripažindami tokią visokeriopą gerovę kiekvienam žmogui, maksimalistai tuo pačiu pripažįsta ją visiems žmonėms. Taigi, gerovė privalo būti ne tik visakeriopa, bet ir visuotinė.“⁷⁴ Šalia visuotinos gerovės idėjos V. Karosa statė visuotinos laisvės, visuotino solidarumo, visuotinos žmonių lygybės idėjas.⁷⁵

Savo idėjų įgyvendinimą socialistų revoliucionierių maksimalistų vardu rašydamas V. Karosa laikė įmanomu, tačiau pagrindinėmis to kliūtimis matė žmones, kurie „nors nešioja žmogaus vardą, bet elgiasi visai nežmogiškai, nė kiek ne geriau kaip visokie laukiniai žvėrys. Jiems svetimas solidarumo jausmas, jie težino vieną sau tikslą – laimikį.“⁷⁶ Dar didesnė kliūtis - „pačių išnaudojamųjų žmonių nesusipratimas ir iškrikimas. Daugelis darbo žmonių dar nesupranta savo reikalų, nesijaučia, kad turi teisę būti lygūs su kitais, ir nuolankiai velka pavergėjų uždėtą jungą <...>. Kiti, nors jau mato neteisybę, bet nedrįsta savo reikalų ginti.“⁷⁷ Pašalinus šias dvi kliūtis turėjo įvykti socialinė revoliucija ir prasidėti nauja tvarka grįstas gyvenimas.

Po socialinės revoliucijos kapitalistinę santvarką turėjo pakeisti socializmas („socializacija“).⁷⁸ Maksimalistų siūlytas ūkio projektas skyrėsi nuo Sovietų Sąjungoje įgyvendinto „socializmo“, o V. Karosa pažymėjo svarbius momentus, atskleidžiančius socialistų revoliucionierių maksimalistų požiūrį į socializmo įgyvendinimą. „Socializaciją reikia skirti nuo nacionalizacijos. Sulig nacionalizacijos principo gamybos priemones paima valstybė nuosavybėn, o darbo žmones

73 K. Burneika. *Kas tie socialistai revoliucionieriai maksimalistai*, 1928, p. 9-10.

74 Ten pat, p. 11-12.

75 Ten pat, p. 12-14.

76 Ten pat, p. 19.

77 Ten pat, p. 24.

78 Ten pat, p. 31.

palieka valdžios samdininkais arba nuomininkais.“⁷⁹ Tuo tarpu socializacija yra įgyvendinama per kolektyvizaciją, sindikalizaciją ir kooperatyvizaciją. Fabrikai, kasyklos ir kitos pramonės įmonės turėjo būti valdomos darbininkų kolektyvų,⁸⁰ o „žemės ūkyje sąlygos kitokios. Čia gali laikytis ir smulkesni savistovos ūkiai. <...> žemę galės naudoti arba kiekvienas atskiram ūkyje, arba susidėję į bendrijas (kolektyvus). <...> Todėl maksimalistai palaiko žemės ūkyje laisvą kolektyvizaciją.“⁸¹ V. Karosos ir socialistų revoliucionierių maksimalistų idėjos buvo labai artimos anarchizmui, o siūloma valstybės santvarka - „laisvojo socializmo, arba anarchizmo santvarka. Žmonija ją anksčiau ar vėliau prieis.“⁸²

Laisvojo socializmo valstybės pramonė turėjo būti organizuojama gamykloms ir ūkiams jungiantis į sindikatus, o vartotojams – į kooperatyvus:

Sindikatai tvarkosi gamybą kiekvienas savo srity, o visi susijungę sudaro sindikatu federaciją, kuri apima visus gamintojus ir tvarko visą gamybą. <...> Žmonės, kaip vartotojai teikiasi į kooperatyvus. Kooperatyvai organizuojasi sulig vartojamų dalykų rūšies sritimis ir susijungę sudaro kooperatyvų federaciją, kuri tvarko gėrybių gamybą ir vartojimą. <...> Taip susitvarkiusi gamyba eis ne aklai, kaip dabar kapitalistinėj netvarkoj, bet iš anksto numatant vartotojų reikalavimus, todėl negalės būti gamybos krizių. <...> Tokia sindikatų-kooperatyvų federacija, maksimalistų įsitikinimu, tegali susiorganizuoti laisvai, iš apačių. Jokie valdžios ministerių ar komisarų dekretai, jokia prievarta to nepadarys.“⁸³

Po socialinės revoliucijos turėjo būti pertvarkyta valdžios struktūra, sugriauta „valdžia, paremta policijos ir kariuomenės durtuvais.“⁸⁴ Šiuo klausimu atsiskleidė anarchistinės V. Karosos pažiūros:

jei valdžia pasiliktu tokia pačia ir ją pagrobtų kita partija, tai pavergimo jungas darbo klasei nesumažėtų. <...> Valdžia žmones tvirkina. Todėl maksimalistai kovoja ne dėl valdžios pagrobimo, bet dėl jos sumažinimo ir visiško panaikinimo. Tik išnykus valstybei su jos valdžia ir prievarta, tik panaikinus galimybes žmogui viešpatauti ant žmogaus tegalima bus visuotina laisvė.“⁸⁵

Visuomenė, atsisakiusi vertikalų valdžios struktūrų, turėjo „visą valdžią statyti iš apačios į viršų, o ne iš viršaus į apačią.“ Lietuva turėjo būti valdoma remiantis žmonių tarybomis, besirenkančiomis į suvažiavimus, kuriuose bus metams renkama visos Lietuvos Darbo Žmonių Taryba, o jos delegatai bent kas ketvirtis turės teikti žmonėms savo veiklos ataskaitas.⁸⁶

79 K. Burneika. *Kas tie socialistai revoliucionieriai maksimalistai*, 1928, p. 32.

80 Ten pat, p. 33.

81 Ten pat, p. 34.

82 Ten pat.

83 Ten pat, p. 36.

84 Ten pat, p. 37.

85 Ten pat, p. 37-38.

86 Ten pat, p. 38-39.

Koordinuojant įvairaus pobūdžio veiklas, turėjo būti vengiama centralizacijos.⁸⁷

Socialistai revoliucionieriai maksimalistai taip pat siūlė iš esmės pakeisti teismų sistemą:

Teisėjai pačių darbo žmonių renkami. Maksimalistai dės pastangas, kad <...> teismas būtų ne tiek baudimo įstaiga, bet daugiau išaiškinimo, pamokymo ir viešosios nuomonės pareiškimo. Todėl ir bausmės turi būti vartojamos kitokios – ne tiek kūno kančios, bet daugiau dvasios k. a. viešas pasmerkimas, boikotas ir k. M i r t i e s b a u s m ė t u r i b ū t i p a n a i k i n t a . [išretinta originale, U. M. A.]⁸⁸

Pagal V. Karosos projektą, turėjo būti panaikinta „militaristiška kariuomenė“ ir policija, o jų užduotis perimti laisvanoriai.⁸⁹ Priešingai nei to meto Lietuvoje, porevoliucinėje respublikoje „visi darbo žmonės turės laisvę savo įsitikinimus aiškinti žodžiu, raštu.“⁹⁰ Svarbų darbą turėjo atlikti laisvas asmenybės ugdančios mokyklos, kūrėjai turėjo burtis į laisvas tyrinėtojų, mąstytojų, menininkų asociacijas. Žmonės turėjo liautis garbinę autoritetus, o patys kritiškai savo protu tiesos ieškoti. Taigi, pagal socialistų revoliucionierių programą įvykdyta „socialinė revoliucija nušluos šių dienų valstybių sienas ir paleis žmones į platųjį pasaulį.“⁹¹

Nors aptartos Vlado Karosos idėjos šiandien atrodo idealistiškos ir sunkiai įgyvendinamos, bet šis bei kiti V. Karosos darbai leidžia susipažinti su Lietuvoje menkai žinoma ir ištyrinėta vietine radikalia kaire politine mintimi.

87 K. Burneika. *Kas tie socialistai revoliucionieriai maksimalistai*, 1928, p. 42.

88 Ten pat, p. 41.

89 Ten pat.

90 Ten pat, p. 42.

91 Ten pat, p. 43.

5. Kazys Boruta: „tu – tėvynė tupykla“

Iš Lietuvos pasitraukę socialistai revoliucionieriai maksimalistai apie Lietuvą rašė ne tik publicistinius straipsnius ar savomis idėjomis grįstas politines bei ekonomines programas. Gyvendamas emigracijoje Kazys Boruta parašė satyrinį romaną apie Lietuvą ir 1928 m. jis buvo išleistas Rygoje pavadinimu „Namas Nr. 13“. Tuo metu Kaune, Miško g. 13 (dabar Nr. 15) buvo įsikūrusi Valstybės saugumo policija, taigi, kūrinio pavadinimas ir jo simbolika buvo pažįstama gyvenantiems Lietuvoje. Dėl itin pašaipaus turinio „Namas Nr. 13“ Lietuvoje buvo uždraustas, o už knygos platinimą grėsė 5000 Lt bauda.⁹² Autoriaus žiniomis, knyga vis dėlto Lietuvoje gana plačiai pasklido, o draudimą ir baudas K. Boruta juokaudamas vadino „geriausia reklama, kurios dėka kaip bematant knyga išeina.“⁹³ Tai kodėl ši knyga taip supykė Lietuvos valdžią?

„Namas Nr. 13“ pasakojo apie situaciją bažnytkaimyje (Lietuvoje), vienas pagrindinių jo veikėjų buvo „juodo šilko kirpta barzdelė“ - Lietuvos krikščionių demokratų partijos (toliau - LKDP) įkūrėjas ir lyderis Mykolas Krupavičius. Kairiesiems eserams prijautęs Kazys Boruta, o kai kurių draugų ir pažįstamų laikytas „anarchistuojančiu poetu“, valdžią romane „Namas Nr. 13“ vaizdavo pasitelkęs „tupyklos“ metaforą. Taip per tupyklos perspektyvą autorius trumpai nupasakojo visą Lietuvos istoriją. 1905 m. revoliucijos Rusijoje metu:

Tupykla išvengė likimo būti sudeginta. Tiesa, buvo nemažo pavojaus, kad išsismarkavę bernai gali ir tupyklą taip sukedenti, kad ne tik dalių, bet ir dulkių nesurinksi. To likimo tupykla nesulaukė per kazokų malonę: kazokai bernus numalšino, o tupyklą taip ir užmiršo. Stovėjo ji, vargšė, visų apleista, kandžių ir žiurkių graužiama. Beje, mėgino keletas tautiečių išvaduoti tupyklą iš tokio skurdo, bet ranka numojo: priešė nepapūsi, o ir su vėju supelėjusios ir suplekėjusios tupyklos neišvalysi. Taip ir sulaukė tupykla Didžiojo karo dienų. Dabar, rodėsi, jau galas atėjo tupyklai: žus gaisruose, ar armota bus į padangę išnešta. Bet ne. Gaisrais suplekėjo visas kraštas, granatomis išarti buvo laukai, bet tupykla pasiliko sveika, žinia, kiek nukentėjusi: apdegusi, sušaudyta. Tokią ją atrado vokiečiai 1915 metais, apverstą griuvėsiais, degėsiams ir kitais karo palikimais. Norėjo sukapti ir ugnį pasikurti, bet vokiečys – Europos kultūros vainikas: permetė akimis tupyklą ir nutarė tinkamesniam reikalui panaudoti.⁹⁴

Karo pabaigoje Lietuvos nepriklausomybės siekis buvo įgyvendintas; pabėgus vokiečiams:

Apibjaukota tupykla taip ir pasiliko liūdnei aplink besidairydama. Čia ją pamatė tautiečiai. Apsidžiaugė vargšai. Subėgo visi, rankas trina, bučiuojasi: bent kartą, girdi, atkariavome savo tautos brangenybę.⁹⁵

Pirmieji Lietuvos nepriklausomybės metai pasižymėjo varžytinėmis dėl valdžios:

92 *Mūsų Vilniaus žinios*, 1928-04-24, p. 3.

93 K. Borutos laiškas M. Borutaitei, 1928-04-29, K. Boruta, *Drauge su draugais*, Vilnius, 1976, p. 104.

94 K. Boruta. *Namas Nr. 13*, Ryga, 1928, p. 60-61.

95 Ten pat, p. 61.

kiek katras galvų tųpyklą bevaduodamas padėjo ir kiek katras teisių tųpyklą valdyti turi. Besiginčijant pasirodė lenkas: išlojojo tautiečius šunišku krauju ir pareiškė savo istoriškas pretenzijas. Čia vėl nežinia kas būt buvę, jei ne tųpyklos laimė. Ta laimė išgelbėjo tųpyklą ir nuo bolševikų užplūdimo. Taip kad konstatuosime faktą: tųpykla pasiliko tautiečių rankose.⁹⁶

Parlamentiniu laikotarpiu ilgiausią laiką valstybė buvo valdoma LKDP,⁹⁷ o kitų politinių pažiūrų atstovų bei kitatikių veikla, renginiai buvo ribojami, nemažai opozicijos narių kalinti: „Tautiečiai pašūkavo, parėkavo ir nusiramino. Klebonas užvaldė tųpyklą. Valdė griežtai ir be ilgų kalbų. Kad nebūtų triukšmo ir šiaip ramybė kad viešpatautų, tųpyklą patalpino Name nr. 13.“⁹⁸ Kazys Boruta šio laikotarpio Lietuvos valdžią pavaizdavo kaip krikščionių demokratų partijos (dangaus) ir valstybės saugumo policijos (pragaro) tandemą:

Pirmosios išpažinties kūrėjai – dangaus reikalų gynėjai, kunigai, o antrosios – žemės tvarkos ir visokios visuomeniškos ramybės – policininkai, reiškia, išeitų: pirmieji – Dievo žandarai, o antrieji – Velnio, bet kadangi, su vienu ir antru abejotina, tai abudu: ir Dievui lazda, ir Velniui kačerga, ypač: kad valstybė bažnyčios, o bažnyčia valstybės visokeriopi ramsčiai.⁹⁹

Siekdamas įrodyti politinių represijų beprasmiškumą, K. Boruta panaudojo kelias istorijas: pasakojimą apie žydą, kuris šventą dieną (sekmadienį) taisė kiaurą savo namo stogą, ir dėl to buvo apkaltintas priešvalstybine veikla,¹⁰⁰ bei senyvo amžiaus „davatkos“ Barboros, anūko paprašytos perduoti bolševikinę literatūrą, likimas: „jei jau tokia moterėlė kaip Barbora – priešvalstybinis elementas, ir, reiškia, visuomeniškos ramybės drumzlė, tai ką gali pasakyti apie visus kitus piliečius, o ypač apie tuos jaunuosius nepraustaburnius.“¹⁰¹

„Priešvalstybiniai elementai“ buvo gabenami į garsųjį namą Nr. 13 – valstybės saugumą.

Apie namą ėjo baisiausių gandy: būk ten net žmones pjauna, virina, o iš kaulų šakes dirba. Gandų kartais visokių būna, bet šitie gandai ne visai buvo be pagrindo: iš namo kartais pasigirdavo lyg pjaunamų žmonių riksmas ir šiaip visoks dejavimas. O žmonės, jei kurie ten patekdavo ir gyvais išeiti sugebėdavo, tai išeidavo sumenkinti, sulaužyti, tartum būt jais jodę visi pragaro velniai. Tokie žmonės paprastai ilgai negyvendavo, paserga, pasikamuoja ir po mėnesio kito Dievui dūšių atiduodavo.¹⁰²

Kazys Boruta tyčiojosi iš saugumo policijos vado pasakodamas istoriją kaip šis mėgino

96 K. Boruta. *Namas Nr. 13*, Ryga, 1928, p. 61.

97 Rinkimų į seimą epizodas ir agitacija už šią partiją aprašyta taip: *Iš visos parapijos pustrėčio balso gavo klebono proteguojamas sąrašas. - Na, - sako klebonas, - palaukit jūs man, bedieviai: pažiūrėsim kieno viršus bus! Ir pradėjo klebonas per išpažintį klausinėti už ką kas balsavo, jei ne už klebono sąrašą, nebus tau išrišimo, mirsi su didžiausiomis nuodėmėmis, pragare degsi. // K. Boruta. *Namas Nr. 13*, Ryga, 1928, p. 14.*

98 Ten pat, p. 62.

99 Ten pat, p. 12.

100 Ten pat.

101 Ten pat, p. 27.

102 Ten pat, p. 20.

tardyti nebylį „kurį aną dieną atvarė jo bernai pas jį į kabinetą. Ką tik jam nedarė: ir pirštus laužė, ir bizūnais lupo, bet nebylį nepasisekė prakalbinti.“¹⁰³ Valstybės saugumo agentai garsėjo ne tik žiauriomis tardymo metodikomis, bet ir ne visai skaidriais darbo metodais. K. Boruta, pats ne kartą susidūręs su slaptosios policijos agentais, knygoje „Namas Nr. 13“ pavaizdavo jų pokalbį:

*Vėjo lauke nepagausi, reikia, kad faktai būtų. Faktų galima patiems padaryti, supranti? Paimsim iš archyvo atsišaukimų, bombų ir kitų galų, ir, žinai, pakišim pirmam asilui. Paskui tegul žinosi.*¹⁰⁴

Nors didžioji Lietuvos visuomenės dalis nebuvo patenkinta valstybės vidaus padėtimi, o „gatvės kampas gyveno tikru sukilimo ūpu, bendras buvo nepasitenkinimas valdžia“,¹⁰⁵ „bruzdėjo ir visaip kitaip tų tų rengėsi iš klebono išvaduoti“,¹⁰⁶ bet žmonės nebuvo masiškai ir ilgą laiką linkę siekti pokyčių, dėl ko nusivylimą išreiškė K. Boruta: „kankiniai – kaip kankiniai: kepure nusiėmę ir galvas žemai nulenkę. Ir tik todėl galvijai taip bjauroja tas galvas nužemintas.“¹⁰⁷

Dėl menko pilietinio pasipriešinimo Lietuvos situacija romano autoriaus nuomone buvo nepavydėtina. Tas puikiai atsiskleidė itin sarkastiškame Lietuvos vaizdinyje:

*Yra šalis... galvijų nešventinto tvarto, politiškų prostitučių, sadistų, bizūno (tautiško ir svetimtautiško) spekuliacijos kūnu ir dūšia, žvėriškumo, - ta šalis mano tėviškė: pievos, arimai, pelkės, girios ir tarp pievų, arimų, pelkių, girių: - liaudis, kurios galvą visa ta gauja nešventintų galvijų banda bjauroja.*¹⁰⁸ <...> Tėvynė – motina, tėvynė – mylimoji, o tu – tėvynė tų tų. Tai faktas.¹⁰⁹

103 K. Boruta. *Namas Nr. 13*, Ryga, 1928, p. 26.

104 Ten pat, p. 37.

105 Ten pat, p. 39.

106 Ten pat, p. 62.

107 Ten pat, p. 59.

108 Ten pat, p. 58.

109 Ten pat, p. 63,

Išvados

- Radikalios kairės atstovai – socialistai revoliucionieriai maksimalistai – bijodami susidorojimo iš Lietuvos traukėsi po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo, nepavykusio Tauragės sukilimo 1927 m. ir pasikėsinimo į ministrą pirmininką Augustiną Voldemarą 1929 m. gegužės 6 d.
- Pagrindinės migracijos kryptys – kaimyninės ar netolimos valstybės – Latvija, Vokietija, Čekija, iš kurių buvo įmanoma palaikyti ryšius su Lietuva bei koordinuoti veiklas tėvynėje. Emigrantus taip pat viliojo Ispanija ir joje vykstantys revoliuciniai įvykiai.
- Politinių emigrantų ryšiai su Lietuva buvo silpni, pagrindinės žinios iš tėvynės juos pasiekdavo per vietinę spaudą ar senus lietuviškus laikraščius, tačiau nebuvo objektyvios. Labiau vertinti artimųjų ir bendraminčių, likusių Lietuvoje, laišakai.
- Radikalios kairės politiniai emigrantai suformavo socialistų revoliucionierių maksimalistų užsienio komitetą. Komiteto nariai rašė straipsnius ir atsišaukimus apie Lietuvos padėtį ir aktualiausius įvykius, leido spaudą, nelegaliai platintą Lietuvoje, organizavo įvairaus pobūdžio maištus Lietuvoje.
- Socialistų revoliucionierių maksimalistų 1926-1929 m. leistas laikraštis „Revoliucionierius“ buvo skirtas Lietuvos žmonėms. Jo straipsniai kritiškai vertino politinę situaciją Lietuvoje, teikė siūlymus reikalingiems pokyčiams, skatino žmones sukilti prieš nedemokratinę valdžią.
- Vlodo Karosos (slap. Karolis Burneika) parašyta socialistų revoliucionierių maksimalistų programa pateikė alternatyvų Lietuvos projektą. Po socialinės revoliucijos kuriama Lietuva turėjo remtis visuotinos gerovės, solidarumo laisvės, žmonių lygybės principais. Turėjo būti panaikinta valdžia, o respublikos klausimai spęsti žmonių tarybose. Teismai turėjo atsisakyti fizinių bausmių. Vengiant centralizacijos, ūkis ir gamyba turėjo būti koordinuojami sindikatų ir kooperatyvų.
- Literatūrinis Kazio Borutos kūrinys - „Namas Nr. 13“ - tai satyrinis romanas, skirtas nupasakoti Lietuvos vidaus padėtį krikščionių demokratų partijos valdymo metais. Knygelėje valdžia lyginta su tupykla, šaipytasi iš Mykolo Krupavičiaus, prasto saugumo agentų ir policijos darbo. Romano pavadinimas susijęs su Lietuvos valstybės saugumo departamentu, tuo metu įsikūrusiame Kaune, Miško g. 13.

Literatūra

1. Vincentas Lukoševičius. *Liberalizmo raida Lietuvoje*. Vilnius, 1995.
2. Artūras Svarauskas, Mindaugas Tamošaitis. Lietuvos politinių partijų jaunosios kartos radikalėjimas XX a. 4-ame dešimtmetyje. *Istorija. Mokslo darbai*. 68 tomas, Vilnius, 2007, p. 43-57.
3. Bolesław Wit Świącicki, *Zdeptane prawo azylu. Reportaż ze sprawy Łukszy*. Vilnius, 1935.

Šaltiniai

1. LCVA F. 378 (Valstybės saugumo departamentas)
2. LNB RKRS F. 10 (Kazys Boruta)
3. IISG Martin Gudell papers
4. *Revoliucionierius*, Kaunas, 1926; Karaliaučius, 1927-1929 m.
5. *Aušrinė*, Vilnius, 1910 m.
6. *Mūsų Vilniaus žinios*, Vilnius, 1928 m.
7. K. Boruta. *Drauge su draugais*. Vilnius, 1976.
8. *Susitikimai su Kaziu Boruta*, Vilnius, 2005.
9. K. Boruta. *Namas Nr. 13*. Ryga, 1928.
10. K. Burneika. *Kas tie socialistai revoliucionieriai maksimalistai*. 1928.